

Neke napomene o Elzi Kučeri kao psihologinji

Luka Boršić

Institut za filozofiju, Ulica grada Vukovara 68, 10 000 Zagreb, Hrvatska

Sažetak: Elza Kučera (1883. – 1972.) razvila je interes za psihologiju tijekom doktorskog studija u Zürichu (1905. – 1908.). Nakon doktorata iz filozofije 1909. godine (prva Hrvatica s doktoratom filozofije) vratila se u Zagreb, gdje je započela pionirska psihološka istraživanja. Ključna postignuća su joj sljedeća:

1. Uspostavila je prvi privatni laboratorij za eksperimentalnu psihologiju u svojem stanu u Zagrebu (1910. – 1914.).
2. Objavila je prvi hrvatski rad iz eksperimentalne psihologije 1914. godine („Psihogalvanska refleksna pojava prema svom značenju za psihologiju čuvstva“).
3. Prilagodila je Binet-Simonov test inteligencije hrvatskim prilikama.
4. Provodila je međunarodna istraživanja o psihologiji naroda.
5. Sudjelovala je u osnivanju strukovnih udruženja psihologa.
6. Objavljivala je znanstvene radove iz psihologije sve do svoje 82. godine (1965.) premda je u profesionalnoj karijeri radila u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici (1909. – 1944.), gdje je postala prva knjižničarka u Hrvatskoj i prva žena sa stalnim zaposlenjem u državnoj službi u Hrvatskoj (1912.).

Njezin pristup psihologiji bio je na razmeđu između eksperimentalne metode i filozofskog promišljanja, što se vidi iz njezinih radova koji često kombiniraju empirijska istraživanja s filozofskim konceptima. Iako se Ramiro Bujas tradicionalno smatra osnivačem eksperimentalne psihologije u Hrvatskoj, Kučera je zapravo prva provela eksperimentalna psihološka istraživanja u Hrvatskoj i objavila prvi rad iz tog područja.

Ključne riječi: Elza Kučera, filozofkinja, psihologinja

* Tekst je izmijenjen i proširen priopćenje na 30. godišnjoj konferenciji hrvatskih psihologa u sklopu obilježavanja 70. godišnjice Hrvatskog psihološkog društva 8. studenoga 2023. godine.

Ne znamo točno u kojem se trenutku Elza Kučera opredijelila za to da će psihologija biti važna stvar u njezinu životu i što ju je na to potaknulo, no to se svakako dogodilo tijekom studija u Zürichu, u razdoblju između 1905. i 1908. godine, kad je otkrila i razvila svoju sklonost psihološkim istraživanjima, kao i interes da svoj psihološki pojmovni aparat nadopuni svojim filozofskim znanjem.¹

Već joj je u to vrijeme moralo biti jasno da će joj, kao ženi, nemoguće biti razviti znanstvenu ili akademsku karijeru u Hrvatskoj, a prema svim dokumentima koji su nam preostali, nema naznaka da je ikad razmišljala o tomu da ostane u inozemstvu.² Zbog toga je morala iznaći neke druge putove kako bi mogla nastaviti svoje psihološke aktivnosti. A da se radilo o pravoj ljubavi prema toj znanosti,

1 Ovaj je tekst pregled istraživanja o Elzi Kučeri koji sam, u suradnji s Ivanom Skuhalom Karasman, započeo 2016. godine. Otad sam samostalno ili u suautorstvu s Ivanom Skuhalom Karasman objavio više članaka i knjiga o Kučeri. U ovom tekstu poglavito sam se služio materijalima objavljenima u (Boršić i Skuhala Karasman, 2017), (Skuhala Karasman, Boršić, 2019) i (Boršić i Skuhala Karasman, 2022 i 2024²) te kao dio izložbe o Elzi Kučeri koju smo Ivana Skuhala Karasman i ja priredili u Nacionalnoj sveučilišnoj knjižnici krajem 2023. godine. Osim u tima radovima, o Kučeri kao psihologinji dosad se već nešto pisalo. Nada Lahman-Kuzmić u svojem tekstu prikazuje pretežno životopis Elze Kučere s aspekta njezinih psiholoških aktivnosti. Vrijednost tog teksta je u tome što je Lahman-Kuzmić to, prema vlastitom svjedočanstvu, napisala nakon živog razgovora s Elzom Kučerom (Lahman-Kuzmić, 1969). Vladimir Kolesarić u pregledu psihologije u Hrvatskoj posvećuje jedno potpoglavlje od četiri stranice Kučerinom najranijem psihološkom radu. Vidi »Psihologalska refleksna pojava prema svome značenju za psihologiju čuvstava« (Kolesarić, 2019, str. 38–42). Navodi iz tih radova označeni su bibliografskim jedinicama. Ovaj rad izrađen je kao dio projekta *Hrvatske filozofkinje (CroWomPhi)* na Institutu za filozofiju, financiran sredstvima iz Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021. – 2026. – NextGenerationEU.

2 Biografija Elze Kučere može se pronaći u radovima spomenutima u prethodnoj bilješci, a i u nekim drugim izvorima. Ovo je podsjetnik na neke ključne trenutke u njezinu životu. Elza Kučera (1883. – 1972.) u trima je stvarima bila prva: bila je prva Hrvatica koja je doktorirala filozofiju, bila je prva knjižničarka, a time i prva javna službenica, na ovim prostorima i bila je prva eksperimentalna psihologinja. Otac Oton bio je poznati matematičar, astronom, profesor i popularizator znanosti. Majka joj je bila Vilhelmina (Vilma) Julie Stenczel (1862. – 1890.), i sama dobro obrazovana žena koja je pisala na trima jezicima: njemačkom, mađarskom i hrvatskom. Umrula je kada je Elza imala svega sedam godina. Taj bolni gubitak pratit će Elzu cijeli život, o čemu je progovarala u svojim literarnim radovima iz mladosti. Osnovnu školu Elza Kučera završila je u Bakru, a od školske godine 1894/1895. do 1901/1902. pohađala je Ženski licej u Zagrebu. Nakon Liceja, Kučera je željela nastaviti svoje obrazovanje. Prvo je u Beču školske godine 1902/1903. pohađala *Privatschule für Kaufmännische Lehrfächer für Mädchen und Frauen*, tijekom kojeg razdoblja je na bečkom sveučilištu slušala predavanja iz filozofije i psihologije. U Beču se nije osjećala dobro i vratila se u Zagreb. Kao izvanredna studentica tri je godine slušala predavanja iz različitih znanstvenih predmeta i filozofije na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu. Godine 1905. započela je studij filozofije, slušajući predmete iz psihologije i povijesti umjetnosti na Sveučilištu u Zü-

svjedoči i to da je prvi njezin znanstveni rad objavljen nakon doktorata bio upravo *Psihogalvanska refleksna pojava prema svome značenju za psihologiju čuvstva* iz 1914. godine (Kučera, 1914), a zadnji *Psihologijski temelji etičkog ponašanja* (*Die psychologischen Grundlagen der ethischen Verhaltensweisen*), koji je objavljen 1965. godine, u njezinoj 83. godini.

Nakon položene mature na Ženskom liceju u Zagrebu 1902. godine, Kučera je, uz svesrdnu obiteljsku podršku, otputovala na studij u Beč, gdje je ostala samo godinu dana: upisala je trgovačku školu (*Privatschule für Kaufmännische Lehrfächer für Mädchen und Frauen*), »usput« slušajući predmete iz filozofije kod profesora Friedricha Jodla, Laurenza Müllnera, Adolfa Stöhra, Josefa Clemensa Kreibiga i Wilhelma Jerusalema na bečkom sveučilištu (Kučera, 1909, str. 155). No, u Beču se nije najbolje snašla, za što ima više razloga. Prvo, studij, današnjim rječnikom

rečeno, ekonomije u privatnoj višoj školi nije joj najbolje sjeo, drugo, kao žena nije se mogla upisati kao redovna studentica na Sveučilište u Beču, već je studirala kao hospitantica sa značajno manjim studentskim pravima, treće, u Beču je u to vrijeme još uvijek bila prilično negativna atmosfera prema studenticama u humanističkim i društvenim znanostima, te, naposljetku, dosta ju je mučio problem mucavosti, koji je bezuspješno pokušala riješiti tijekom boravka u Beču. O tomu da se nije najbolje snašla u Beču, a i o daljnjim planovima njezinim i njezine obitelji, svjedoči i pismo koje joj je otac Oton poslao 4. veljače 1903. godine:

No i trgovačke ćeš se valjda riješiti jedno: to po mojoj osnovi niti nije Tvoje definitivno zvanje, u kojem ćeš se utopiti, nego tek *Notnagel* [preneseno: spas u nevolji] za svaki slučaj, da imaš nešto, ako ne bude drukčije moguće živjeti. [...] Tvoje definitivno zvanje ostaje po prijedlogu Lucerne književnost. Za to ću se ja ogledati ovdje, da dobiješ, ako može biti, kakvu malu zgodnu službicu, koja te neće smetati u daljem studiju na sveučilištu. Ne nađe li se, nećeš primiti nikakve službe, nego ćeš nastaviti filozofiju i slavistiku ovdje na sveučilištu po našoj osnovi još dvije godine, a onda bi 4. godinu opet otišla u Zürich, da položiš tamo doktorat. To je naš program za Tebe, ako ostanemo na životu. No može se on možda malo u čem i promijeniti, ali u glavnom bi takvi ostao. Ako budemo mama i ja živi, već se za to naći novaca. [...] Mislim, da i Ti tako nekako sebi želiš bližu budućnost [Kučera, Korespondencija (iz Ostavštine EK), 1972].³

richu. Godine 1909. završila je filozofiju, obranivši tezu *Die Erkenntnistheorie von Thomas Brown: eine historische Studie* pod mentorstvom njemačkog filozofa i psihologa Gustava Störringa (1860.–1946.).

Iste godine vratila se u Zagreb s ciljem da se što prije zaposli. S obzirom na to da je žena, još nije dolazilo u obzir da se zaposli na sveučilištu, a zanimanje koje bi se od žene njezina profila očekivalo, učiteljsko, njoj zbog izrazite govorne mane nije bilo prihvatljivo. No Kučera se nije predavala. Premda je naišla na početni otpor tadašnjeg ravnatelja Kraljevske sveučilišne knjižnice, preteče današnje Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, Ivana Kostrenčića, vlastitim je angažmanom i uz svesrdnu pomoć svojega oca, a i utjecajnog Izidora Kršnjavog, obiteljskog prijatelja, primljena na rad u toj knjižnici.

U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici Kučera je radila do umirovljenja 1944. godine. Umirovljenički dani za Kučeru su bili produktivni. Imala je dovoljno vremena da se u potpunosti posveti psihologiji i pisanju znanstvenih članaka. No posljednje godine života za Elzu Kučeru bile su vrlo teške. Patila je od demencije i bila je osamljena jer su mnoge njezine prijateljice, prije svega Camilla Lucerna i Jagoda Truhelka, umrle prije nje. Elza Kučera umrla je u Zagrebu 1972. godine.

3 Kučera je kao dugogodišnja knjižničarka u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu ostavila svu svoju rukopisnu ostavštinu u toj knjižnici koja se danas čuva u Zbirci rukopisa i starih knjiga pod signaturama R 4743 do R 4777 te R 4782 i R 4806. Sva Kučerina korespondencija čuva se pod signaturom Kučera 1972 R 4771a i 4771b: slovo »a« označuje njezina pisma drugima, a slovo »b« pisma drugih njoj.

Nakon Beča Kučera se vratila u Zagreb. Tu je boravila od zimskog semestra 1903. do ljetnog semestra 1905. godine, kada je kao izvanredna studentica na Mudroslovnom fakultetu Kraljevskog sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu slušala predavanja iz filozofije, kemije, književnosti, povijesti umjetnosti, no također iz psihologije. U zimskom semestru 1903/4. godine slušala je predmet pod nazivom Psihologija spoznaje, u ljetnom semestru 1904. godine Psihologiju čuvstava, u zimskom semestru 1904/5. godine Psihologiju volje, sve kod profesora Gjura Arnolda. Ne znamo točno kako su Arnoldova predavanja u to vrijeme izgledala i što je Kučera slušala kod njega. Arnold je 1916. godine objavio peto, dopunjeno, izdanje svojega udžbenika za srednje škole *Psihologija za srednja učilišta*. Iz tog izdanja razvidno je da je Arnoldov stav prema psihologiji bio u stanovitoj krizi, dvojeći između suvremenih tokova i nagnuća eksperimentalnom istraživanju, s jedne strane, te starijeg, filozofskog pristupa psihologiji. Premda je Arnold bio itekako svjestan zaleta i razvitka eksperimentalne psihologije, koji su se u njegovo vrijeme počeli već osjećati i u Hrvatskoj, on je, barem djelomično, ustrajao na filozofskom pristupu psihologiji, vrlo dualistički, razlikujući dušu i tijelo (Skuhala Karasman, 2024.). No, je li Arnold i desetak godina ranije, dok je držao predavanja koja je pohađala tada dvadesetdvogodišnja Kučera, imao slične dvojbe, teško je reći.

Isto tako iz ne baš sasvim jasnih razloga – vjerojatno se radilo o zahtjevima za većom kvalitetom studija – Kučera nakon dvije godine napušta zagrebačko sveučilište i odlazi u Zürich. Godine 1909. Kučera dobiva doktorsku titulu na ciriškom sveučilištu i s tom diplomom postala je prva Hrvatica rođena u Hrvatskoj koja je promovirana u doktoricu filozofije. Vjerojatno je da se tijekom svojih ciriških dana Kučera sve više okretala psihologiji, i to pod utjecajem uglednim profesora koji su, takoreći *ex post facto*, odigrali važne

uloge u razvoju psihologije kao zasebne znanosti. Prema popisu predmeta koje je Kučera slušala u Zürichu (v. str. 143) razvidno je da se među njezinim profesorima ističe Gustav Störriing, kod kojeg je doktorirala i s kime je cijeli njegov život ostala u bliskim prijateljskim odnosima, kao i s cijelom njegovom obitelji. Gustav Störriing je 1896. godine habilitirao filozofiju kod Wilhelma Wundta u Leipzigu radom »Nauk o utjecaju osjećaja na predodžbe i njihov razvitak« (»Zur Lehre vom Einfluss der Gefühle auf die Vorstellungen und ihren Verlauf«). Na glasu kao »slobodoumni teolog« ne mogavši pronaći zaposlenje u Njemačkoj, završava studij medicine i doktorira disertacijom »Eksperimentalni prilozi termodinamici mišića« (»Experimentelle Beiträge zur Thermodynamik des Muskels«) 1897. godine na Sveučilištu u Berlinu (Boršić i Skuhala Karasman, 2022, str. 95). Ernst Meumann je 1905. godine otišao iz Züricha, no Störriing je odbio naslijediti ga na predavanjima iz psihologije. Störriingovo odbijanje bavljenja eksperimentalnom psihologijom može se objasniti time da se više zanimao za filozofiju, to jest za spekulativan pristup psihološkim problemima, što je u konačnici dovelo do razmimoilaženja s Wundtom, koji je neskriveno pokazivao svoje razočaranje Störriingom (Steinberg i Künstler, 2000, str. 248). »Dočim je Wundt inzistirao na tomu da se na psihologiju gleda kao na posve prirodnu znanost koja ne proučava više mentalne procese kao primjerice misao, već da joj glavna metoda bude eksperimentalno mjerenje jednostavnih fizioloških procesa, Störriing je bio mnogo bliži *sustavnoj eksperimentalnoj introspekciji* kakvu su propagirali Oswald Külpe i würzburgska škola, čemu se Wundt suprotstavljao (Danziger, 1980, str. 244–247 i Ziche, 2019). Pritom se ne smije na postupak introspekcije gledati kao na neko jednostavno razumijevanje na temelju puke intuicije bez ikakve pripreme i predznanja, što je sam Störriing odbacio u jednom

<i>Semestar</i>	<i>Predavač i predmet</i>
zimski 1905./6.	Störriing: Povijest najnovije filozofije <i>Störriing: Lektira Schopenhauerove Svijet kao volja i predodžba</i> Hielscher: Logika i spoznajna teorija Schumann: Psihologija 2. dio Rahn: Povijest talijanskog slikarstva Wolfer: Uvod u astronomiju
ljetni 1906.	Störriing: Kantova <i>Kritika čistog uma</i> Störriing: Povijest starije filozofije Störriing: Logika općenite nauke o metodi Schumann: Vježbe iz područja psihologije Schumann: Psihologija 1. dio Rahn: Povijest slikarstva na staklu
zimski 1906./7.	Störriing: Spoznajna teorija Störriing: Povijest novije filozofije od Bruna do Kanta Störriing: Vježbe u čitanju lektire pozitivističkih teoretičara spoznaje Schumann: Psihološke vježbe Schumann: Vježbe iz područja opće pedagogije Brun: Vježbe iz povijesti umjetnosti Brun: Peter Paul Rubens i njegova djela Rahn: Leonardo, Rafael i Michelangelo Höber: Eksperimentalna psihologija
ljetni 1907.	Störriing: Psihologija osjećajnih i voljnih procesa Störriing: Čitanje Leibnizovih <i>Novih eseja</i> Störriing: Čitanje spisa novokantovskih teoretičara spoznaje Wreschner: Psihologija predočavanja i razmišljanja Wreschner: Uvod u eksperimentalnu psihologiju s demonstracijama I Rahn: Talijansko i nizozemsko slikarstvo
zimski 1907./8.	Störriing: Spoznajnoteorijske vježbe Störriing: Psihologija intelektualnih funkcija Störriing: Čitanje suvremenih spoznajnoteorijskih tekstova Schumann: Prirodna filozofija Schumann: Pedagoško-psihologijske vježbe Schumann: Psihologijske vježbe Wreschner: Uvod u eksperimentalnu psihologiju s demonstracijama II

kasnijem polemičkom spisu (Störriing, 1928.). Introspekcija koju su zagovarali Störriing i würtzburška škola jest kompleksno i sustavno samopromatranje i samoproučavanje koje može polučiti rezultate samo ako je provode dobro izobraženi pojedinci koji točno znaju što rade i što traže.» (Boršić i Skuhala Karasman, 2024, str. 96–97).

Doktorska disertacija, koju je Kučera obranila u Zürichu, bila je naslovljena *Die Erkenntnistheorie von Thomas Brown: eine historische Studie* (*Spoznajna teorija Thomasa Browna: povijesna studija*), a iste ju je godine objavila u Zagrebu (Kučera, 1909). Tema njezine doktorske disertacije svakako je filozofska, i to iz jedne od najvažnijih filozofskih disciplina, spoznajne teorije (epistemologije, gnoseologije), no sadržajno u nekim se ključnim dijelovima disertacije približava važnim psihološkim temama. Naime, Kučerina interpretacija Brownova poimanja mišljenja kao procesa jest ta da sveukupno razmišljanje počiva na određenim nedokazivim pretpostavkama čije ispravnosti moramo prepoznati ako nešto želimo dokazati ili ako u

nešto želimo sumnjati. Kako bi se približio tim nedokazivim postavkama, Brown ide u smjeru razradbe psiholoških pojmova (Kučera, 1909, str. 74). U tim stavovima razaznaju se tragovi debate o psihologizmu, u kojoj je, premda lateralno, sudjelovao i Störring.

Iako se još uvijek tu i tamo u filozofiji mogu čuti argumenti u prilog ili protiv psihologizma, debata o psihologizmu danas je pretežno povijesno-filozofska stvar. Radi se o debati o odnosu logike, epistemologije i psihologije koja se vodila ponajviše u njemačkom govornom području zadnjeg desetljeća devetnaestog stoljeća pa, uglavnom, do početka Prvoga svjetskog rata. Glavna je okosnica te debate pitanje jesu li neke temeljne filozofske discipline, kao što su to logika i epistemologija, dio psihologije. Naime, ako je logika teorija prosuđivanja, pojmova i zaključivanja, a sudovi, pojmovi i zaključivanje ljudski mentalni entiteti, a sve mentalno potpada pod zakone psihologije kao zasebne znanosti, onda se može zaključiti da su logika i epistemologija dijelovi psihologije. Dakle, želimo li doći do najdubljih spoznaja o logičkom ustroju čovjekova uma i svijeta, moramo proučavati ljudsku psihologiju, i to kao naturalističku znanost, to jest iz perspektive evolucijske biologije, biheviorizma, neurofizikalnih pojava i dr. Tomu su se stavu suprotstavljali oni koji su smatrali da se zakoni logike ne mogu svrstati pod zakone psihologije, a najvažniji onodobni predstavnici antipsihologizma bili su Gottlob Frege (1848. – 1925.) i Edmund Husserl (1859. – 1938.) (Kusch, 1995).

Za vrijeme Kučerina studija u Zürichu ta je debata oko psihologizma bila vrlo žestoka, no polako se bližila svojem kraju, s takoreći pobjedom antipsihologizma (Kusch, 1995.). Gustav Störring zauzeo je taj antipsihologistički stav. Nema tragova da se mlada Elza Kučera izravno osvrta na tu debatu, no iz njezinih je radova razvidno da je vjerojatno bila bliža psihologizmu, dočim se kasnije približila Störringovoj poziciji. To se vidi, primjerice, u

njezinu neobjavljenom spisu »Logika« za koji nemamo navedenu godinu sastavljanja. Vjerojatno ga je napisala na početku studija filozofije u Zürichu. Taj spis Kučera započinje ovako [Kučera, Logika (iz Ostavštine EK), 1972]:

Logiku naziva Sigwart *naukom o vještini mišljenja*. Što je mišljenje, određuje u najširem smislu psihologija, i to tako da ga ponajprije identificira s predočivanjem, koje se kao spontano činjenje pojavljuje u suprotnosti spram opažanja i promatranja. Ovo mišljenje u najširem smislu riječi nastaje *spontano* i traje spontano gotovo cijeli naš život. [...]

1. Spoznaja zbiljskog mišljenja zadaća je pak *psihologijskog promatranja*. Suprotnost istine i laži ima podjednako malu ulogu u njemu kao što je suprotnost dobra i zla u ljudskom djelovanju nešto psihološko.
2. Logičko motrenje nasuprot tomu pretpostavlja htjeti-misliti-istinu i hoće s jedne strane postaviti kriterije ispravnog mišljenja, a s druge strane dati naputak kako urediti misaone operacije da se postigne taj cilj. Budući da logika ima vrijednost u tome da je sredstvo za postizanje cilja, tako je i najveća zadaća logike biti *nauk o vještini*. (Boršić i Skuhala Karasman, 2022, str. 99, naš prijevod s njemačkoga)

Elza Kučera se 1909. godine vratila u Zagreb. U Fizikalnom institutu Šumarske akademije u Zagrebu, gdje je njezin otac Oto bio profesor, započela je s istraživanjima o zakonitosti u prijenosu čuvstva. Koliko je bila zainteresirana za psihološka istraživanja svjedoči i to da je, o svojem trošku, u privatnom stanu u Jurjevskoj ulici 14 u Zagrebu napravila mali laboratorij za eksperimentalnu psihologiju za koji je posebno dala urediti galvanometar. U laboratoriju je eksperimentirala od 1910. do 1914. godine, kad je neimaština zbog Velikog rata zaustavila njezin rad. U laboratoriju je ispitivala zakonitosti emocionalnoga života pomoću kontroliranoga opažanja i samoopa-

žanja opažanika. Rezultate istraživanja o tzv. o Féréovu efektu objavila je u radu »Psihogalvanska refleksna pojava prema svom značenju za psihologiju čuvstva« u časopisu *Nastavni vjesnik* 1914. godine, dakle sedam godina prije prvog rada Ramira Bujasa o tom fenomenu! Taj je rad vjerojatno prvi hrvatski rad iz eksperimentalne psihologije.

Kako su izgledali ti prvi eksperimenti iz psihologije, opisuje detaljno Zdenko Vernić, filozof i Kučerin rođak, u tekstu iz 1943. godine:

Pred jedno 20 godina.

U stanu dr. Elze Kučera u Jurjevskoj ulici. Liep pogled u vrt, prema iztoku. Ali, vi ste opažanik. Sjedite u ćeliji za psihološke pokuse. To je sobica od ljepenke, dosta široka za ugodan naslonjač, pred vama u visini stola čvrsta polica a vanjske i unutrašnje strane, nad njom otvor, koji se nečujno otvara. U ćeliji potpuna tama. Pokrete vrši dr. Kučera. Vaša je dužnost sabrati se i što točnije prikazati svoje doživljaje. Što na primjer doživljavate, kad se iza ugovorenog znaka – dr. Elza kucne olovkom o stolić – otvori kapak na otvoru, a na stoliću leži bijela kartica, na njoj jasno napisana rieč. Kakve vam se primisli javljaju koje predočbe izaziva u vas sadržaj napisane rieči, osobito kakva čuvstva, ugodna ili neugodna? Jer dr. Kučera iztražuje prirodu čuvstva, te zakone i pravilnosti čuvstvenoga života.

I vi sjedite mirno. I ne osjećate, da su vam na rukama privezane dvie kovne pločice preko kojih ste ukopčani u električnu struju. Jer promjena čuvstava izaziva promjene u elektromagnetu, oko kojeg teče struja i kako se mijenjaju čuvstva, tako se mijenja i položaj igle, što vi ne vidite, to se događa vani, to kontrolira i registrira dr. Kučera koja je prostornu skalu namjestila tako, da na suprotnu stranu baca mnogo puta povećanu sjenu tako da se jasno vidi svaki otklon igle.

Mirno samo mirno! Čekate znak olovkom. Da onda izpričate ove jednostavne doživljaje. Treba raditi jednostavne pokuse da se pomoću jednostavnih doživljaja objasne zapleteniji. Dakle samo mirno! Tako čekamo bez nervoze, ono izdaleka liepi zvuci. Vojnička glazba. Duboka kompozicija. Beethovenova posmrtna koračnica! Vojnički sprovod prolazi Novom Vesi. Prolazi, udaljuje se – dr. Elza još uvijek ne daje znaka! Bit će da i ne sluša! A ona – to ne vidite – marljivo bilježi.

Njezin doživljaj je bio veliko iznenađenje. Baš je vidjela, kako se igla galvanometra umirila u jednom odredjenom položaju. Opažanik u ćeliji se umirio. Pokusi mogu početi. Već je pripremila karticu, položila je nečujno na dasku pod otvorom i sad će udariti olovkom. Još brzi pogled na sjenu skale na zidu. Što je to? Sjena igle daleko je poskočila i nagnula se jako na protivnu stranu! Kakva čuvstvena reakcija?! Sada čuje i ona akorde glazbe. A opažanik je vrlo glasbena osoba gdjica prof. dr. I. R. Njezino fino uho čulo je glasbu iz daljine! Dakako! I dr. Kučera brzo upisuje taj dobro došli incident taj pokus iza njezinog rasporeda. Improvizacija. Nikad bolje došla! Sjajan uvod u plodno pokusno popodne...

To je bio jedan od stotina i stotina pokusa koje je iztražujući čuvstveni naš život, izvršila dr. Elza Kučera, današnji svečar, psihološki znanstveni radnik, poznat i u domovini i u inozemstvu. Svoj marljivi život posvetila je toj znanosti, toj posebnoj grani nauka o našim čuvstvima. Ograničila se je na polje, da sve svoje sile upre u rješavanje baš tih pitanja. Psihologija čuvstva osvietliti će zakone i pravilnostinašeg doživljavanja uobće, prirodu svijesti, prirodu čovjeka uobće! Pokusni, eksperimentalni, strogo znanstveni, strogo izkustveni rad. (Vernić, 1943.)

Kučera je u Psihologijskom laboratoriju Fiziologijskoga instituta Sveučilišta u Zagrebu nastavila s ispitivanjima voljnog djelovanja, ali o tim eksperimentima nemamo svjedočanstva. Ipak, imamo svjedočanstvo o tomu kako je Kučera doživjela početke akademske eksperimentalne psihologije kod nas. Godine 1923. ovako je zapisala:

Tek godina je dana tome, da ima i u našem sveučilištu docent za eksperimentalnu psihologiju, koji je pozvan da predaje i u višoj pedagoškoj školi. Srećom je prilika taj docent ujedno i pristav fiziologijskoga instituta na medicinskom fakultetu. Susretljivošću predstojnika toga zavoda može on poradi toga da uz nekoliko aparata više pedagoške škole upotrebljava i aparate fiziologijskoga instituta za psihologijska predavanja, demonstracije, vježbe i naučna istraživanja u prostorijama toga instituta. (Kučera, 1923, str. 55)

Ovaj je »docent za eksperimentalnu psihologiju« upravo Ramiro Bujas. Zanimljivo je uočiti da je Kučera propustila spomenuti da je Bujas već 1920. godine, kad je postao asistent Františku Smetanki na Medicinskom fakultetu, utemeljio prvi laboratorij za eksperimentalnu psihologiju, no možda je to zato što je taj prvi laboratorij bio »vjerojatno više-manje improviziran« (Kolesarić, 2019, str. 21).

Kučera je bila u dobrim odnosima s Ramirom i Zoranom Bujasom. O tomu čitamo u pismu koje je Ramiro Bujas 1941. godine, povodom izlaženja »Ujevićeve« *Hrvatske enciklopedije*, napisao Elzi Kučeri. Pismo glasi:

Draga Elzo! Za »Hrv. enciklopediju« sam preuzeo dužnost da obrađujem neke riječi iz područja psihologije. Među tim riječima su i dva Bujasa. Starijega je u nacrtu obradio moj sin, a mlađega ja. Kako »nije zgodno« da ti članci potječu od nas i od nas budu potpisani, molim te, Elzo, da ti kao stručnjak pregledaš, ispraviš i dopu-

niš kako držiš da je bolje (ne za nas nego za Enciklopediju) te da potpišeš, a ja ću onda to predati uredništvu. Ako želiš kako razjašnjenje, stojim ti na raspolaganju. Oprosti na smetnji i primi srdačan pozdrav od tvog starog Ramira.

Pismo je napisano na službenom memorandumu Psihologijskog instituta Univerziteta, Marulićev trg 19, u Zagrebu, 5. srpnja 1941. godine.

Po povratku iz Züricha u Zagreb 1909. godine Elza Kučera se zaposlila kao privremena pomoćnica u današnjoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, ondašnjoj Kraljevskoj sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Godine 1912. dobila je stalno zaposlenje Dekretom Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade: tim je dokumentom prvi put u Hrvatskoj jedna žena dobila stalno zaposlenje u državnoj službi. Kučera je do kraja svojeg umirovljenja 1944. godine ostala zaposlena u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, lijepo napredujući u karijeri: od 1920. do 1942. godine bila je zamjenica ravnatelja Knjižnice, što je bila najviša služba koju je mogla onomad kao žena obnašati. Uz svoj stalni rad u NSK, Kučera se je nastavila gotovo do kraja života baviti pisanjem radova iz psihologije i raznim drugim psihološkim aktivnostima. Ovdje ću spomenuti najvažnije.

- I. Kučera je bila članica njemačkog *Gesellschaft für experimentelle Psychologie* (*Društva za eksperimentalnu psihologiju*), koje je na inicijativu psihologa Georga Eliasa Müllera osnovano 1904. godine u Gießenu u Njemačkoj.
- II. Kučera je našim prilikama prilagodila Binet-Simonov test, to jest prvi test inteligencije. U članku »Ispitivanje inteligencije u svojoj pedagoškoj primjeni«, objavljenom u *Zborniku za pučku prosvjetu* 1924. godine, Kučera je pisala o važnosti toga testa. U njemu navodi kako je najvažnija

individualna razlika između ljudi upravo inteligencija.

- III. Kučera je mnogo vremena investirala u putovanja vezana uz psihološka istraživanja i održavanje kontakata s kolegicama i kolegama. Godine 1921. provela je šest mjeseci u Berlinu i Poznanju. Godine 1922. boravila je u Bonnu, gdje je radila na istraživanju voljnog djelovanja. Nakon boravka u Bonnu, zajedno je s dr. Mathildom Kelchner u Berlinu i dr. Zofjom Korczyńskom u Poznanju sastavila testove za ispitivanje osobina pojedinih naroda (naziv istraživanja je: *Untersuchungen zur vergleichenden Völkerpsychologie* [Istraživanja iz usporedne psihologije naroda]), koji su se izvodili u Poznanju, Berlinu i na našim prostorima.
- IV. Elza Kučera okušala se i kao predavač na fakultetu. Naime, od 1933. do 1936. godine sudjelovala je u izvođenju vježbi na Katedri za eksperimentalnu psihologiju Sveučilišta u Zagrebu. Cilj vježbi bio je izraditi metodologiju za istraživanje doživljaja ljepote.
- V. Bila je aktivna i u strukovnim udruženjima. Godine 1953. sudjelovala je u osnivanju Udruženja psihologa FNRJ i Udruženja psihologa SFRJ – Sekcija NR Hrvatske, čiji je prvi predsjednik bio filozof, psiholog i sociolog Rudi Supek.
- VI. Kučera je u životu napisala mnogo radova iz psihologije – ili onih koji bi bili na razmeđu između psihologije i filozofije. Neki su od njih objavljeni, neki su ostali samo u rukopisu. Slijedi popis njezinih radova (zvjezdicom su označeni njezini neobjavljeni radovi).

*1910 – 1914. Gefühlsübertragung. Experimentelle Untersuchungen, I–III. preko 1500 listova (Kučera, Ostavština, NSK, sig. R 4755). Navodi i kao Eksperimentalno ispitivanje zakonitosti pri prenosu

čuvstava (Kučera, Ostavština, NSK, sig. R 4744). Rad nije objavljen.

1914. Psihogalvanska refleksna pojava prema svom značenju za psihologiju čuvstva. Nastavni vjesnik XXIII/5. Kao separat ova je tekst preštampana Kraljevska zemaljska tiskara u Zagrebu iste godine.

1921a. Sedmi kongres psihologa. Izašlo u dva nastavka u časopisu Jugoslavenska njiva: 5/21, na 334–335 i 5/22 na 350–352.

1921b. Sedmi kongres za eksperimentalnu psihologiju. Nastavni vjesnik 29. 471–474.

*1921–22. Intelligenzprüfungen als Handhaben zur Vergleichung der Intelligenz von Kollektiven. 840 listova (Kučera, Ostavština, NSK, sig. R 4759), neobjavljeno.

*1922?. Untersuchungen zur vergleichenden Völkerpsychologie. Bilješke u suradnji E. K., Mathilde Kelchner i Zofje Korczyńske. 372 lista (Kučera, Ostavština, NSK, sig. R 4754), neobjavljeno.

1923. Osnutak psihologijskoga instituta u višoj pedagoškoj školi, Kršćanska škola XXVI/5–6, str. 54–56.

1924. Psihologija kao savjetnica u izboru zvanja, Kalendar hrvatskog radiše za god. 1924. Tisak »Poligrafije« Grafičkog zavoda Jug. novine d. d. u Zagrebu. 53–63.

1924. Ispitivanje inteligencije u svojoj pedagoškoj primjeni, Zbornik za pučku prosvjetu II/3–4. 80–83.

*1925. Meine Gefühls- und Willentheorie, 626 listova (Kučera, Ostavština, NSK, sig. R 4756).

1930. Experimentelle Beiträge zur Charakteristik der Willenshandlung. Archiv für die gesamte Psychologie 77, 223–248.

1933. Experimentelle Beiträge zur Charakteristik von Willensstufen. Radovi psihologijskoga instituta univerziteta u Zagrebu I/3. Ur. Bujas, Ramiro. 3–36.

*1938?. Moja teorija čuvstava i volje, 370 listova (Kučera, Ostavština, NSK, sig. R 4757).

1947. Eksperimentalni prilozi karakteristiki motivacije u voljnom djelovanju. Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 273. 129–160.

1948. Etudes expérimentales sur la caractéristique de la motivation dans les actions volontaires. Bulletin International de l'Académie Yougoslave des sciences et des beaux-arts nouvelle serie, livre 1. 47–54.

*1952. Karakteristika mišljenja i htijenja u vidu eksperimentalnog istraživanja. 63 listova (Kučera, Ostavština, NSK, sig. R 4763), neobjavljeno.

1953. Forschungsergebnisse zur Charakteristik des Willens, Wiener Zeitschrift für Philosophie, Psychologie, Pädagogik IV/4. 233–237.

*1953. Eksperimentalni nalazi koji karakteriziraju htijenje i mišljenje. 43 lista (Kučera, Ostavština, NSK, sig. R 4762/1). Navedeno kao referat na Stručnom sastanku psihologa FNRJ 1953 (Kučera, Ostavština, NSK, sig. R 4744), neobjavljeno.

1954. Begründung und Motivation. Festschrift für Julius Franz Schütz. Ur. Sutter, Berthold. Hermann Böhlau Nachf. Graz – Köln. 219–223.

1960. Die Eigenart des Willens und des Denkens und die Erklärungsmöglichkeit ihrer Wechselwirkung. Referat za XVI. internacionalni kongres za psihologiju u Bonnu (Kučera, Ostavština, NSK, sig. R 4776/11).

1962. Die Fragen der Gefühlspsychologie und ihre Erklärungsmöglichkeiten. Grafička škola. Zagreb.

1965. Die psychologischen Grundlagen der ethischen Verhaltensweisen. Bericht

über den 24. Kongreß der Deutschen Gesellschaft für Psychologie. Ur. Heckhausen, Heinz. Verlag für Psychologie. Göttingen. 320–324.

s.a. Der Wille (Kučera, Ostavština, NSK, sig. R 4758, 326 listova).

s.a. Experimentelle Untersuchung der Willenshandlung (Kučera, Ostavština, NSK, sig. R 4760 i 4761, 259 + 67 listova).

s. a. Experimentelle Beiträge zur Charakteristik der Motivation in Willenshandlung (Kučera, Ostavština, NSK, sig. R 4764, 176 listova).

Koliko su veliki bili njezina volja i interes za psihologiju vidi se po tomu da je istraživala i pisala sve do svoje 82. godine: zadnji je rad objavila 1965. godine, sedam godina prije svoje smrti (Kučera, 1965.). Premda ovdje nije mjesto analizi pojedinačnih radova, treba naglasiti da je stil Kučerinih tekstova često na razmeđu između psihologije i filozofije. Za nju odnos tih dviju znanosti nije bilo pitanje ili–ili, već prije i–i. Kučera je filozofiju, a pogotovo logiku i spoznajnu teoriju, doživljavala kao konstitutivni dio svoje psihološke izobrazbe i značajan dio njezinih radova i analiza odnosi se na pojmove i ideje koje tradicionalno pripadaju filozofiji: volja, etičko djelovanje, motivacija itd.⁴ Na taj se način Kučera donekle približila tzv. »würzburškoj psihološkoj školi«, u čijem se središtu nalazi metoda samopromatranja i osobnog iskustva. No tome se još nadodaje i eksperimentalno istraživanje kognitivnih procesa koje je potpomognuto »retrospektivnom introspekcijom«. Osnivač ove škole bio je bivši Wundtov student i asistent Oswald Külpe, koji je 1896. godine na Sveučilištu u Würzburgu osnovao eksperimentalni laboratorij gdje se bavio istraživanjem utjecaja

4 Detaljnija analiza sadržaja Kučerinih radova iz filozofije i/ili psihologije mogu se pronaći u Boršić i Skuhala Karasman, 2022, str. 125–158.

stavova i zadataka na percepciju te tijeka pri-sjećanja i razmišljanja. No znamo isto tako da je Kučera bila još od svojih studentskih dana sklona eksperimentima u psihologiji i sama ih je provodila ne samo kao studentica u Zürichu već i u svojem privatnom laboratoriju u Zagrebu. U nedostatku samosvjedočanstava, možemo zaključiti da se ovdje ne radi samo o pukoj činjenici da Kučera nije imala izbora jer, kao knjižničarka, nije imala pristupa psihološkim laboratorijima. Vjerojatnije je to da je ona cijeli život zapravo ostala u svojevrstnoj znanstvenoj napetosti između svojih naturalističkih uvjerenja i snažnog utjecaja Gustava Störriinga, koji je psihologiji pristupao još uvijek vrlo filozofično.

Kod nas se »stari Ramiro«, kako se sam nazvao u pismu Kučeri, smatra osnivačem eksperimentalne psihologije, što je točno gledajući s institucionalnog očista. No, ne treba smetnuti s uma da je Kučera prije Bujasa imala svoj vlastiti eksperimentalni laboratorij, koji je bio vrlo jednostavan i, rekli bismo, improviziran, ali svejedno je služio svrsi i kao posljedica eksperimentiranja u tom laboratoriju Kučera je objavila najraniji rad iz eksperimentalne psihologije kod nas: Bujas je 1921. godine u *Liječničkom vjesniku* objavio kraći, tj. trostranični, rad pod nazivom »Istraživanja o fizičnim uvjetima psihogalvanskog fenomena« (Bujas, 1921.), dočim je Kučera objavila rad na sličnu temu *sedam godina* ranije (Kučera, 1914.)!

LITERATURA

- Boršić, L. (2019.). Elza Kučera kao filozofkinja. *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 45/2(90), str. 287-308.
- Boršić, L., Skuhala Karasman, I. (2017.). Elza Kučera između filozofije i psihologije. U L. Boršić, & I. Skuhala Karasman (Ur.), *Filozofiranje u Hrvatskoj* (str. 145-162). Zagreb: Institut za filozofiju.
- Boršić, L., Skuhala Karasman, I. (2022., 2024²). *Dr. Elza Kučera*. Zagreb: Institut za filozofiju.
- Bujas, R. (1921.). Istraživanja o fizičnim uvjetima psihogalvanskog fenomena. *Liječnički vjesnik*, str. 115-119.
- Danziger, K. (1980.). The history of introspection reconsidered. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 16, str. 241-262.
- Kolesarić, V. (2019.). Počeci eksperimentalne psihologije u Hrvatskoj. U V. Kolesarić (Ur.), *Prilozi povijesti psihologije u Hrvatskoj* (str. 21-64). Zagreb: FF Open Press. doi:10.17234/9789531757782.1
- Kučera, E. (1909.). *Die Erkenntnistheorie von Thomas Brown*. Zagreb: Druckerei der kroatischen Rechtspartei.
- Kučera, E. (1914.). *Psihogalvanska refleksna pojava prema svom značenju za psihologiju čuvstva*. Zagreb: Kraljevska zemaljska tiskara.
- Kučera, E. (1923.). Osnutak psihologijskoga instituta na višoj pedagoškoj školi. *Kršćanska škola*, 5-6, str. 54-56.
- Kučera, E. (1965.). Die psychologischen Grundlagen der ethischen Verhaltensweisen. U H. Heckhausen (Ur.) *Biologische und kulturelle Grundlagen des Verhaltens*. Bericht über den 24. Kongreß der Deutschen Gesellschaft für Psychologie (str. 320-324). Göttingen: Verlag für Psychologie.
- Kučera, E. (1972.). Logika (iz Ostavštine EK). NSK, sig. R 4749/13.
- Kučera, E. (1972.). Korespondencija (iz Ostavštine EK). NSK, sig. R 4771b.
- Kusch, M. (1995.). *Psychologism. The Sociology of Philosophical Knowledge*. London: Routledge.
- Lahman-Kuzmić, N. (1969.). Psiholog dr. Elza Kučera (Uz 85-godišnjicu rođenja). *Revija*, 5, str. 91-102.
- Skuhala Karasman, I. (2024.). Gjuro Arnold o odnosu duše i tijela. Analiza udžbenika Psihologija za srednja učilišta. *Onovljeni Život*, 1, str. 7-18.
- Skuhala Karasman, I. (n.d.). Elza Kučera – prva hrvatska eksperimentalna psihologinja. *Suvremena psihologija*, 2, str. 189-200. doi:10.21465/2018-SP-212-04
- Steinberg, H., & Künstler, U. (2000.). Vor 100 Jahren erschienen die „Vorlesungen über Psychopathologie ...“ von Gustav Wilhelm Störriing. *Fortschritte der Neurologie · Psychiatrie*, 6, str. 243-249. doi:10.1055/s-2000-11637

Störing, G. (1928.). *Die Frage der geisteswissenschaftlichen und verstehenden Psychologie*. Leipzig: Akademische Verlagsgesellschaft.

Vernić, Z. (22.. listopada, 1943.). Dr. Elza Kučera (Uz 60-godišnjicu njenog radnog i zaslužnog života). *Nova Hrvatska*, str. 7.

Ziche, P. (2019.). *Philosophische Psychologie jenseits von Psychologismus, Phänomenologie*

und deskriptiver Psychologie: Oswald Külpes experimentelle Untersuchung philosophischer Probleme. U T. Kessel (Ur.), *Philosophische Psychologie um 1900. Abhandlungen zur Philosophie*. Stuttgart: J.B. Metzler. doi:10.1007/978-3-476-05092-2_10

Some notes on Elza Kučera as a psychologist

Abstract: Elza Kučera (1883–1972) developed an interest in psychology during her doctoral studies in Zurich (1905–1908). After earning her doctorate in philosophy in 1909 (becoming the first Croatian woman to hold a doctorate in philosophy), she returned to Zagreb, where she initiated pioneering psychological research. Her key achievements include the following:

1. Establishing the first private laboratory for experimental psychology in her apartment in Zagreb (1910–1914).
2. Publishing the first Croatian work on experimental psychology in 1914 (“The Psychogalvanic Reflex Phenomenon in Its Significance for the Psychology of Emotion”).
3. Adapting the Binet-Simon intelligence test to Croatian circumstances.
4. Conducting international research on the psychology of nations.
5. Participating in the establishment of professional associations for psychologists.
6. Publishing scientific papers in psychology until the age of 82 (1965). Although throughout her professional career, she worked at the National and University Library (1909–1944), where she became the first female librarian in Croatia and the first woman to hold a permanent position in public service in Croatia (1912).

Kučera’s approach to psychology was situated at the intersection of experimental methods and philosophical inquiry, as evidenced by her works, which often combined empirical research with philosophical concepts. Although Ramiro Bujas is traditionally regarded as the founder of experimental psychology in Croatia, Kučera was, in fact, the first to conduct experimental psychological research and publish a work in this field in Croatia.

Keywords: Elza Kučera, women philosopher, women in psychology.

Korespondencija: Luka Boršić
e-pošta: luka@ifzg.hr

Primljeno: 16.01.2024.
Prihvaćeno: 29.06.2024.
Online: 12.05.2025.